

* * *

Књига *Мрвице са Арисџојџелове џирџезе* драгоцен је допринос науци о књижевности на нашем језику јер се у њој, поред уобичајених имена западне (француске, енглеске, немачке) књижевнотеоријске и књижевнoисторијске мисли (Ернст Роберт Курцијус, Рене Велек, Остин Ворен, Ерих Аuerбах, Тери Иглтон и др.) срећу и имена аутора са словенског терена, попут Александра Веселовског, Михаила Бахтина, Сергеја Аверинцева, Јана Мукаржовског, Зденке Тихе, Ивана Франка и др. Овај укрштај двеју визура даје једну нову оптику за сагледавање основних питања из историје и теорије књижевности на европском тлу.

Иако постављена на чврстим теоријским основама, због есејистичког тона којим је написана, али и стилског богатства, књига се може читати и као роман у којем је главна јунакиња Филологија, а њен се живот прати од рођења, преко различитих животних фаза и стасавања, све до зрелог доба.

Др Лазар П. МИЛЕНТИЈЕВИЋ
Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултет
Одсек за славистику
milentijeviclazar@ff.uns.ac.rs

О СВЕТУ У ЧОВЕКУ И ЧОВЕКУ У СВЕТУ

Владимир Коларић, *Досџојевски у филмовима Живојина Павловића*, Архив Српске православне цркве, Руски научни институт, Београд 2024

Настављајући са писањем и објављивањем у свом препознатљивом маниру, прозни и драмски писац, теоретичар уметности и културе и преводилац Владимир Коларић тековину српске академске мисли обогатио је за још једно дело; дело које, упркос томе што својом оригиналношћу представља пионирски рад у датој области и незаобилазну литературу за проучавање односа филмске и књижевне уметности, одјек у рецензији тек очекује.

Првобитно написана и објављена као докторска дисертација под називом *Филм и књижевност: Транформација књижевности шекспира Ф. М. Досџојевског у филмовима Живојина Павловића*, одбрањена 2013. године на Факултету драмских уметности Универзитета уметности у Београду, ова књига представља њену незнатно измењену верзију, објављену 2024. године у сарадњи са Архивом Српске православне цркве и Руским научним институтом, под донекле другачијим насловом: *Досџојевски у филмовима Живојина Павловића*. Замисао са којом је написана јесте да се

на опсежан начин изврши исцрпна анализа филмских остварења српског књижевника и редитеља Живојина Павловића, реализована кроз мета-текстуалне и метакултуралне везе са књижевним делом – чини се незаобилазног – Фјодора Михајловича Достојевског. Уметничка дела на којима Коларић темељи своју тврдњу о значајном утицају књижевног текста Достојевског на формирање филмске поетике Живојина Павловића јесу мање познати кратки романи *Двојник* (1846) и *Вечни муж* (1870) руског писца и драмски филмови *Нейријашељ* (1965) и *Дезертиер* (1992) српског редитеља, при чему *Нейријашељ* представља осавремењену адаптацију *Двојника*, а *Дезертиер* такође осавремењену адаптацију *Вечног мужа*.

Према речима самог аутора, фокус ове књиге јесте „опширно и детаљно, до сада неспроведено истраживање” дела домаћег редитеља, чија се вредност постављањем у контекст актуелних и теоријски изазовних проблема односа филма и књижевности и филмске адаптације књижевне грађе непрестано испитује и доказује. Подробним прегледањем постојећих истраживања и затеченог појмовног оквира из области метајезика науке, филмске и књижевне теорије у ужем смислу, семиотичког метода и анализе текста, аутор нуди оригиналну синтезу досадашњих истраживања на дату тему, не водећи је на пуко рециклирање постојећих знања. Један од начина на који приказ своје визије чува од монотоније јесте не само позивање на имена најважнијих ауторитета филмске и књижевне теорије и њихова учења већ и успостављање непрекидне комуникације међу њима, константно их непосредно супротстављајући једне другима. Будући да се, између осталог, разматрају и питања поетике, наратологије, семантичких, синтаксичких и прагматичких аспеката односа текстова Павловића и Достојевског, неизбежна постају имена како чланова Тарту-московске школе семиотике, представника руског формализма, тако и других теоретичара књижевности и филма значајних за одабрану тему. Нека од најактивнијих имена у тој комуникацији јесу: Јуриј Лотман, Ричото Канудо, Рудолф Арнхајм, Александар Астрик, Роман Ингарден, Роман Јакобсон, Ноам Чомски, Виктор Шкловски, Јуриј Тињанов, Михаил Бахтин и др. Своје саговорнике-супарнике они проналазе у Живојину Павловићу и Ф. М. Достојевском, који својим уметничким поступцима испитују границе њихових теорија.

Иако је рад Владимира Коларића дубоко студиозан, у њему је успешно сачувана одређена разиграност, виталност, која се увиђа у начину на који се рад поиграва комплексношћу теме, непрестано се крећући на граници између научног, метанаучног и филозофског, али ни у једном моменту не угрожавајући своју прагматичност. Велики део заслуга поводом сарадљивости и слободе која је остављена интерпретацији дугује се самом предмету проучавања – а то је уметност; конкретније, то су – књижевност и филм. Жеља аутора јесте да се анализе које га чине схвате као „мишљење 'са филмом', о филму самом и уметности, али потенци-

јално и о свему ономе о чему се уопште може мислити, филмом или на било који други начин, макар то било и мишљење само” (316).

Како би дошао до одговора на питања да ли се и где у филмском опусу Живојина Павловића може директно препознати инспирисаност књижевним делом Ф. М. Достојевског и како се то осликава у филму, Коларић се претходно мора позабавити вишедеценијском проблематиком односа филмске адаптације и књижевног дела и помирити ове две уметности. Помирење ових двеју уметности не састоји се у величању једне а ружењу друге, већ у увиђању потенцијала њихових изражајних могућности које се, управо као такве, другачије, нуде уметнику. Стога ће филм ствари увек боље *показати*, али ће их књига увек боље *исказати*; „Роман је прича која се организује у свет, филм је свет који се организује у причу” (Кристијан Мез, *Оледи о значењу филма II*, Београд 1978). Ниједно не ужива преимућство у односу на оно друго. На истом трагу је био и Живојин Павловић када је рекао да се књижевност везује за способност приказивања *Свејџа у Човеку*, а филм за приказивање *Човека у Свејџу*.

Нека од питања која аутор покрива, позивајући се на најважније теоретичаре из ових области, јесу: оспоравање вредности филмске адаптације (наспрам књижевног дела које се адаптира); каква је улога књижевности у самом развоју и формирању филма, односно како су књижевност и драма помогли филму у проналажењу „сопствених наративних и реторичких стратегија” (92); утицај романа на развој филмског сикеа; да ли филм адаптацијом књижевног дела врши „апропријацију” примарног текста; проблем слике у филму насупрам књижевности, односно могућност употребе реторичких тропа и фигура унутар изражајних средстава филма и сл. Свакако, питање које представља окосницу читавог рада јесте: да ли, колико и на који начин на поетику једне одређене уметности или њеног појединачног остварења дејствује друга уметност или њено појединачно остварење, као и колико је могуће то дејство појмовно одредити; све ово директно се тиче утицаја Ф. М. Достојевског на дело Живојина Павловића.

У сегменту који носи наслов „Трансформација књижевног текста Достојевског у филмовима Живојина Павловића” Коларић на целовит и интермедијалан начин износи своју хипотезу о значајном утицају књижевног текста једног на формирање филмске поетике другог уметника; о обликовном и спознајном потенцијалу Павловићевих филмских адаптација књижевног дела Достојевског, као и могућем међусобном обликовном утицају уметничких текстова различитих система и могућности његовог појмовног утврђивања. Павловић је, од укупно тринаест целовечерњих играних филмова које је режирао, чак девет снимео на основу књижевних дела. Адаптирао је дела домаћих и страних писаца – било да су у питању романи, приповетке или драме – из различитих књижевних и историјских епоха, као и своја сопствена. Међутим, примећује се да

међу свим књижевним ауторима које је Павловић адаптирао – или желео да адаптира – Ф. М. Достојевски заузима посебно место. Овакав закључак аутор не изводи само на основу чињеница из биографије већ пре свега из анализе и тумачења Павловићеве поетике и уметничког текста, наравно са фокусом на филмовима *Непријатељ* и *Дезертер*:

Сама вишеструкост посезања за књижевним текстом Достојевског у разним видовима и разним периодима Павловићевог стваралаштва, уз често позивање на Достојевског у Павловићевим нефикционалним прозним текстовима, довољно говори о изузетном значају књижевног дела великог руског писца за формирање и развој како књижевне тако и филмске поетике Живојина Павловића (224).

Као неке од главних тачака сусрета поетике Живојина Павловића и поетике Ф. М. Достојевског, Коларић одређује: тежњу ка целовитости, која код Достојевског своје упориште све чвршће налази у хришћанству, док код Павловића остаје ствар уметничке интуиције и уметничког искуства; тежњу ка суштини, оном „једино битном”, коју ће Достојевски препознати као Христа, а Павловић као дужност која уметника усмерава ка потрази за истином; нагласак на личности; велики значај уметности као производа стваралаштва; нераскидање везе између етике и естетике итд.

Религијски и хришћански аспект дела Ф. М. Достојевског није био непознат ни Живојину Павловићу. Напротив, он је најзрелији период свог живота и стваралаштва провео рвајући се управо са тим слојем пишчеве поетике. Читајући *Браћу Карамазове*, Павловић не крије своје неслагање са писцем, забележивши:

Уплашен сам и зачуђен идејом Достојевског: треба по цену одрицања љубити ближњег свог. По цену бола и мука. Зашто? [...] Не, не могу да разумем: како љубити ближњег, а ето, никог не познајеш, нити видиш, нити чујеш. А опет: чујеш, и видиш, и можеш да осећаш, а не осећаш ништа, само заглушујући мук у себи и ван себе. Каже: човек је грешан и због тога мора волети друге и жртвовати им се ради искупљења. Смешно. Безазлена и готово малоумна хипотеза (240).

Упркос томе што се није слагао са хришћанском природом стваралаштва, Павловић не само да не укида веру као битно искуство људског постојања већ је никада не одбацује као нешто презрено. Напротив, он веру, исто као и уметност, види као производ људског стваралаштва у трагању за истином, за којом је, на крају крајева, и сам трагао у свом стваралачком маниру. Коларић констатује да, иако никада није усвојио хришћанску природу стваралаштва и мисли Достојевског, Живојин Павловић баш у његовом делу проналази најприближнију аналогију сопственој слици света.

Својом књигом *Достојевски у филмовима Живојина Павловића* Владимир Коларић жели да допринесе филмској и књижевној теорији тако што на веома систематичан али ништа мање ефектан начин остварује синтезу досадашњих истраживања на тему односа филмске и књижевне уметности и продубљује проблематику филмске адаптације на примеру књижевног опуса руског писца Ф. М. Достојевског и једног од најзначајнијих српских редитеља, Живојина Павловића. Аутор себи за циљ поставља да на комплетнији, интермедијални начин пружи увид у потенцијал трансмедијалног трансформисања дела Ф. М. Достојевског унутар опуса Живојина Павловића, у чему свакако – мало је рећи – успева.

Софија С. РАКОЧЕВИЋ

Универзитет у Новом Саду

Филозофски факултет

Одсек за компаративну књижевност

Мастер студије

sofija.rakocevic001@gmail.com

ВРЕЛО И БУКАГИЈЕ

Ђорђе Д. Перић, *Огледи из историје српског позоришта*, Српско народно позориште, Нови Сад 2024

I

У предговору Иване Илић Киш, „Огледи из историје српског позоришта” Ђорђа Д. Перића”, лапидарно је проблематизован, може се рећи, један општи парадокс, чија је природа, у основи, донекле „имаго-лошка” – наиме, у предговору је дато мишљење о томе како је мало „оних који домашују врлину књижевног историчара Ђорђа Д. Перића, чији радови не досежу до ширег круга научне и стручне јавности” (8). Ако би се о томе размишљало, рецимо, у правцу онога што је речено у *Семисфери* Јурија Лотмана, могло би се рећи: можда је, у случају недовољног ауторског досезања, реч о извесном непоклапању које постоји у оквиру *система кодова* који нас подсећају, индиректно, на фигуре *имплицитној* аутора и *имплицитној* читаоца и на њихово могуће неподударање, неслагање као узрок „непопуларности” или маргинализованости дела; дакле, према Лотману, „текст тежи да аудиторијум прилагоди себи, да му наметне свој систем кодова, аудиторијум му одговара истом мером. Текст као да у себе укључује представу ’свог’ идеалног аудиторијума, аудиторијум – ’свог’ текста”.¹

¹ Јуриј М. Лотман, *Семисфера*, прев. Веселка Сантини, Светови, Нови Сад 2004, 96.